

Azərbaycan və İran İslam Respublikası arasında beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlığın əsas istiqamətləri

İbrahimpur Əsədullah Ramezan
Dissertant, BDU

Açar sözlər: *bazar iqtisadiyyatı, əməkdaşlıq, beynəlxalq münasibətlər, iqtisadiyyatın inkişafı, dünya iqtisadiyyatı, iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi, integrasiya, qloballaşma*

Giriş

Son illər İran dövləti öz geosiyasət kursunda digər regional dövlətlərlə yanaşı, Cənubi Qafqaz dövlətlərinə də böyük əhəmiyyət verməkdədir. Ümumiyyətlə, Azərbaycan Respublikası Cənubi Qafqazın tarixi baxımdan ən qədim, mədəni baxımından daha zəngin, iqtisadi nöqteyi-nəzərdən isə ən güclü ölkəsidir [1]. Eyni zamanda Azərbaycan və İran dövləti arasında sıx tarixi əlaqələr mövcuddur. İranda əsrlərdir ki, on milyonlarla azərbaycanlı soydaşımız yaşamaqdadır. Azərbaycanda da həmçinin çoxsaylı irandilli xalqlar məskunlaşmışlar. Bütün bu amillər Azərbaycanı İranın Cənubi Qafqaz siyasətinin mərkəzində olmasına səbəb olmuşdur. Azərbaycan da daim İranla olan xüsusi münasibətlərini, bu ölkənin Yaxın və Orta Şərqdə yerini, habelə dünyada gedən proseslərdə İranın rolunu öz xarici siyasətində nəzərə almaqdadır. Göstərilən amillər İran-Azərbaycan əlaqələrinin həm siyasi, həm də iqtisadi təzahürlərində özünü büruzə verməkdədir. Şərait, şərtlər və tələbatlar isə Azərbaycan və İran arasında iqtisadi əlaqələrin əsas istiqamətlərini müəyyən etmişdir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, müasir iqtisadi əlaqələr regional dövlətlər arasında daha geniş yayılmaqdadır [2].

İran İslam Respublikası və Azərbaycan Respublikası arasında müasir iqtisadi əlaqələrin əsas xüsusiyyətləri

İran və Azərbaycan arasında iqtisadi əlaqələrin inkişafı hər iki tərəf üçün çox lazımdır

və indi də öz aktuallığını saxlamaqdadır. Belə ki, qloballaşan dünya iqtisadi sistemi daxilində İran və Azərbaycan iqtisadiyyatlarının da müəyyən qarşılıqlı asılılığı mövcuddur [3]. Müasir dövr İran və Azərbaycan iqtisadi əlaqələrinin inkişafında İran-Azərbaycan Dövlətlərarası Müştərək Komissiyasının böyük rolu vardır. 1992-ci il noyabrın 16-dan 20-dək Azərbaycan Respublikası ilə İran arasında iqtisadi, ticarət və humanitar sahələrdə əməkdaşlıq üzrə Dövlətlərarası Müştərək Komissiyanın birinci iclası keçirilmişdir. Görüşün nəticəsi olaraq iki ölkə arasında iqtisadi əməkdaşlıq haqqında memorandum imzalanmışdır. İndiyə qədər Komissiya Bakıda və Tehranda bir sıra işgüzar görüşlər keçirmiş, əlaqələrin inkişafı və perspektivləri barədə ətraflı fikir mübadiləsi aparılmışdır.

Azərbaycanın ticarət münasibətlərində İranın xüsusi çəkisi 1993-1997-ci illərdə müəyyən dəyişikliklərə uğramışdır. Bu illər ərzində İran Azərbaycanın ticarət tərəfdaşları arasında ticarət dövriyyəsinə görə davamlı olaraq 1-ci və 2-ci yeri tutmuşdur. Azərbaycan və İran arasında 1997-ci ildə ticarət dövriyyəsi 238,7 mln dollar olub.

1993-1999-cu illər ərzində Azərbaycana İrandan idxalın maksimal göstəricisi 1995-ci ildə olmuşdur. Bu rəqəm 80,3 mln ABŞ dolları təşkil etmişdir. 1994-cü ildə həyata keçirilən ixrac göstərilən dövr üçün ən yüksək pilləsinə çata bilmişdir. İxracın göstəricisi 257390 mln ABŞ dolları olmuşdur. Həmin göstərici 1996-cı il üçün 226117,2 mln ABŞ dolları təşkil etmişdir [9].

Sonrakı göstəricilər isə illər ərzində daim dəyişikliyə uğramışdır. 1998-ci ildə İran Azərbaycanın idxalında 8-ci yeri tutmuş və onun tərəfdaşları arasında xüsusi çəkisi 4,0 % təşkil etmişdir. Həmin göstəricilər 1999-cu il üçün 6-cı yer 4,6%, 2000-ci il üçün 7-ci yer 4,8 %, 2001-ci il üçün 8-ci yer 3,9 %, 2002-ci il üçün isə 10-cu yer 3,5 % olmuşdur. İranın tərəfdaş

dövlətlər arasında ticarət əlaqələrinin xüsusi çəkisinin azalması heç də Azərbaycanla iqtisadi əlaqələrin böhranı demək deyildir. Bəzən göstəricilərdə böyük fərqlərin yaranması çəşdirici ola bilər. 1992-1993-cü illərdə İranın Azərbaycanla xarici əlaqələrdə mövqeyinin 1-ci və 2-ci yerləri tutmasının başlıca səbəblərindən biri də o idi ki, Azərbaycanın digər regional ölkələrlə iqtisadi əlaqələri hələ kifayət qədər güclü deyildi. Yəni, ümumiyyətlə, Azərbaycanın beynəlxalq iqtisadi əlaqələrdə ölkə tərəfdaşlarının sayı azlıq təşkil etmişdi. Eyni zamanda Azərbaycan alıcısının alıcılıq qabiliyyəti yüksək olmadığından, azərbaycanlı alıcı üçün bahalı Qərb məhsulları ilə müqayisədə İranın ucuz alternativ idxal mallarını almaq daha sərfəli olmuşdur.

İqtisadi münasibətlərin inkişafının izlənilməsi baxımından 1998-2002-ci illər Azərbaycan dövlətinin ixracında İranın rolunun öyrənilməsi mühümdür. Azərbaycan dövlətinin ixracında İranın illər üzrə yeri və xüsusi çəkisi aşağıdakı kimi dəyişmişdir: 1998 – 5-ci yer, 1999 – 10-cu yer 2,4%, 2000 – 22-ci yer 0,4%, 2001 – 20-ci yer 0,4%, 10-cu yer 1,4%. Azərbaycanın ixracında İranın payının aşağı düşməsinin də özünəməxsus səbəbləri vardır. Belə ki, Azərbaycanın ixracının əsasını neft və neft məhsulları təşkil etməkdədir. Bu məhsul Azərbaycanın ixrac göstəricilərinin aparıcısıdır. İranın isə Azərbaycan neftinə və neft məhsullarına bir neft ölkəsi kimi ehtiyacı yoxdur. İrana ixrac edilən Azərbaycan məhsulları geniş çeşiddə olsalar da, Azərbaycanın ixrac potensialının başlıca məhsulları deyildir. Buna görə də bəzi hallarda göstəricilərin çox aşağı səviyyədə olması görünməkdədir. Əslində isə İrana ixrac istiqamətləri daim fəal olmuşdur. Amma bu heç də o demək deyil ki, Azərbaycan və İİR arasında idxal-ixrac münasibətlərində problem olmamışdır. İqtisadi baxımdan göstəricilərə təsir edən amillərdən biri də o olmuşdur ki, Azərbaycan və İİR arasında böyük bir ərazi zolağı Ermənistanın işğalı altındadır. Bu isə ölkələrarası idxal-ixrac göstəricilərinin artmasına bir qədər mənfi təsir etməkdədir. Azərbaycan və İİR arasında idxal-ixrac münasibətlərinə həm də beynəlxalq iqtisadi-siyasi proseslər təsir edir.

Azərbaycan və İİR arasında iqtisadi münasibətlərin öyrənilməsi baxımından 2002-2006-cı illər ərzində Azərbaycanın idxalında xarici tərəfdaşların arasında İranın xüsusi çəkisi 2002-ci ildə ən yüksək olmuşdur. Bu rəqəm 3,5% təşkil etmişdir. Ən zəif faiz göstəricisi də 2004-cü ildə – 1,3% olmaqla təsadüf etməkdədir. İrandan idxal göstəricilərinin 2002-2006-cı illər ərzində azalan dinamikası da idxalçıların sayının artması ilə və Azərbaycan əhalisinin alıcılıq qabiliyyətinin yüksəlməsi ilə sıx surətdə əlaqədar olmuşdur. İqtisadi baxımdan imkanları genişlənmən əhali artıq daha çox yüksək keyfiyyəti ilə seçilən Qərb məhsullarına meyil etməyə başlamışdır. Fəqət Azərbaycanın orta və aztəminatlı əhalisi arasında İran məhsullarına tələbat yenə də yüksək olaraq qalmaqla idi. İxrac göstəricilərinə nəzər salsaq görərik ki, 2002-2006-cı illərin göstəricilərinə əsasən ən yüksək rəqəm 2006-cı ildə əldə edilmişdir. Azərbaycanın ixracında İranın xüsusi çəkisi 4,6%-ə yüksəlmiş, İİR Azərbaycanın xarici ticarət tərəfdaşları arasında 6-cı yeri tutmuşdur. Göstəricinin və ixracda İranın yerinin yüksəlməsi onu göstərir ki, Azərbaycan ixracatçıları İran bazarına daha bol çeşiddə məhsul çıxara bilmişdilər. Eyni zamanda həmin məhsullar İran bazarında kifayət qədər tələbat görmüşdür [4].

Azərbaycan iqtisadiyyatının son dövrlərini əks etdirən statistik toplulara baxılırsa İranın Azərbaycanla hansı sahələrdə idxal-ixrac münasibətlərində olması müəyyənləşir. Həmin rəqəmlər bir sıra istiqamətlərdə İranın Azərbaycana idxalda aparıcı yerlər tutduğunu sübut etməkdədir. 2006-cı ilin məlumatlarına görə, İrandan Azərbaycana 1146 ton meyvə-tərəvəz və konservlər idxal olunmuşdur ki, bunun da dəyəri 427 min ABŞ dolları təşkil etmişdir. Meyvə-tərəvəz və konserv məhsullarının idxalında İran 3-cü yeri tutmuşdur. Azərbaycana yağlar və sürtkülərin idxalı üzrə İran Rusiyadan sonra 2-ci yerdə olmuşdur. Enerji ticarətində də İİR Azərbaycanın mühüm tərəfdaşdır. Bunu da şərtləndirən səbəblər vardır. Ermənistanla müharibə vəziyyətinin davam etməsi Azərbay-

canın Naxçıvan MR-ə elektrik enerjisi ötürməsinə imkan vermir. Azərbaycanın bu ehtiyacı İrandan enerji idxalı sayəsində ödənilməkdədir. 2006-cı ildə Azərbaycan İİR-dən 765,9 mln kVt.s elektrik enerjisi idxal etmişdir.

Əhalinin geyim sənayesi məhsullarına olan tələbatının bir qismi də İrandan idxal edilən məhsullar hesabına ödənilir. 2006-cı ilin məlumatlarına görə, Azərbaycana ayaqqabı idxalına görə İİR yalnız Çindən geri qalaraq ikinci yeri tutmuşdur. Elə həmin il İrandan 1815,8 min cüt ayaqqabı gətirilmişdir ki, bunun da dəyəri 521,2 min ABŞ dolları təşkil etmişdir.

2006-cı il məlumatları onu göstərir ki, Azərbaycanın idxalında İranın birincilik əldə etdiyi sahələr də vardır. Metal konstruksiyaların 2006-cı il üzrə Azərbaycana idxalında birincilik İrana məxsus olmuşdur.

2006-cı ildə Azərbaycana maye nasoslari və qaldırıcıları, yeyinti sənayesi üçün avadanlıqlar, keramikadan üzlük plitələr, ilkin formada vinixlorid polimerləri, sintetik yuyucu maddələr, kömür koksu, yağları və sürtkülər ixracında İran ölkələr arasında 2-ci olmuşdur. Həmin ilin göstəricilərinə əsasən İranın Azərbaycana idxalda 3-cü olduğu sahələr isə aşağıdakılardan: diri ev quşları idxalından, quş yumurtaları idxalından, meyvə-tərəvəz konservləri idxalından, qara metaldan çubuqlar və armaturlar idxalından ibarət olmuşdur.

Beləliklə, İranın aparıcı yerlər tutduğu idxal sahələrinə fikir verilsə, bunların, əsasən, kimya və yeyinti sənaye sahələrini, habelə kənd təsərrüfatı məhsullarını əhatə etdiyini görmək olar. Yəni İrandan Azərbaycana idxal edilən mallar arasında gündəlik tələbat mallarına üstünlük verilir. Amma idxalın elə sahələri var ki, İran bu sahədə çox da öndə olmayan yerlərdədir. Buna ofis və yataq mebellərinin, elektrik akkumulyatorlarının, traktor və ehtiyat hissələrinin idxalını misal gətirmək olar. Yəni bu və ya digər sahələrdə İranın ixrac potensialının geniş olmasına baxmayaraq, bu məhsullar Azərbaycan bazarında rəqabətqabiliyyətli deyildir.

İndi isə Azərbaycanın İrana ixracında hansı növ məhsulların üstünlük təşkil etdiyini araşdırmaq məqsədmüvafiq olardı. 2006-cı ilin statistik məlumatlarına əsasən Azərbaycan İrana bütün tərəfdaşlarından daha çox motor benzini ixrac etmişdir. Azərbaycandan İİR-ə 176,8 min ton motor benzini satılmışdır. Bu məhsul ixracının dəyəri 105876,3 min dollar təşkil etmişdir. Enerji mübadiləsində olduğu kimi, təbii qaz mübadiləsində də İran Azərbaycanın ən səfəli tərəfdaşlarındanıdır. Azərbaycanın həm enerji, həm də qaz ixrac etdiyi əsas ölkələrdən biri İrandır. 2006-cı ildə İrana 46,0 mln kubmetr qaz, 810,8 mln kVt.s elektrik enerjisi ixrac edilmişdir. Elektrik enerjisi və təbii qaz mübadiləsi Naxçıvan MR istiqamətindən Azərbaycana, Cənub istiqamətindən isə İrana həyata keçirilir. Qara metaldan çubuqlar və armaturlar, qara metaldan küncük və şvellerlər, habelə emal olunmamış alüminium ixracında da İran Azərbaycanın 1-ci tərəfdaşıdır.

Bir sıra başqa məhsulların ixracında da Azərbaycanın əsas tərəfdaşı kimi İran çıxış etməkdədir. Türkiyə və Çindən sonra Azərbaycan ilkin formada etilen polimerlərini İrana ixrac etmişdir. Heyvan dərilərinin ixracında da İran II və III yerləri tutmaqdadır. Rusiya, Türkiyə, Latviyadan sonra da Azərbaycanın pambıq lifi, əsasən, İran bazarına çıxarılmıqdadır.

2006-cı ildə Azərbaycanın İrana ixrac etdiyi dizel yanacağıın miqdarı 202,6 min ton olmuşdur ki, bunun da dəyəri 100127,2 min dollar təşkil etmişdir. Bu, İİR-AR arasında iqtisadi münasibətlərin statistik göstəricilərinə bir baxış idi.

Bir daha AR-İİR arasında energetika və təbii qaz mübadiləsinə qayıtmaq zərurəti vardır. Eyni zamanda iqtisadi münasibətlərin digər istiqamətlərində də 2005-ci il 2 ölkə rəsmilərinin gərgin qarşılıqlı səfərlər dövrü olmuşdur. İİR xarici işlər naziri Mənuçöhr Motəkki Azərbaycana rəsmi səfəri çərçivəsində Naxçıvan sakinlərinin İrana sadələşdirilmiş qaydada gediş-gəlişinə dair memorandumu imzaladı. İmişli, Şirvan xətti vasitəsilə AR-na 500 meqavat elektrik enerjisinin ötürülməsi üçün zəruri olan 75 mln

dollarlıq vəsaitin 75%-ni İran ödəyəcəkdir. Astara-Bakı avtomobil yolu üzrə araşdırmaların aparılması məqsədilə İİR tərəfindən Azərbaycan Respublikasına 2 mln dollar vəsait ayrılmışdır. İl ərzində İrandan Azərbaycana və əks istiqamətdə hərəkət edən yük maşınlarının sayı 16 min, onların daşdıqları yükün həcmi isə 500 tona bərabər olmuşdur [7].

Azərbaycan-İran münasibətlərində beynəlxalq yolların və əlaqələrin böyük rolu olmuşdur. 2002-ci ildə Bakı şəhərində TRASEKA-ya üzv dövlətlərin dəmir yolu, liman və gəmiçilik şirkətləri rəhbərlərinin iclası nəticəsində növbəti illər üçün fəaliyyət proqramı və Bakı bəyannaməsi qəbul olunmuşdur. Bu proqram böyük İpək yolunun bərpa edilməsini nəzərdə tutur və XXI əsr üçün ən böyük proqramlardan biridir. Bu proqramın hərtərəfli inkişafını nə qədər tez təmin etmək mümkün olarsa, Cənubi Qafqaz, Orta Asiya ölkələrinin Avropaya inteqrasiyası bir o qədər sürətlənəcəkdir. Belə bir şəraitdə «Şimal-Cənub layihəsi» Cənub Qafqazın dünya siyasətində yerini daha da möhkəmləndirmişdir [5]. Şimal-Cənub «Beynəlxalq nəqliyyat dəhlizi» haqqında Rusiya Federasiyası, Hindistan və İİR arasında 2003-cü ildə saziş bağlanmışdır. Sazişin əsas məqsədləri – sərnişin və yükdaşımalarının təşkili ilə nəqliyyat əlaqələrinin səmərəliliyinin artırılması, tərəflərin dəmir yolu, avtomobil, dəniz, çay və hava nəqliyyatının beynəlxalq əmtəə və xidmət bazarlarına çıxışının təmin edilməsi, nəqliyyat siyasətinin uzlaşdırılmasından ibarətdir [6].

1996-cı ildən başlayaraq bu nəqliyyat dəhlizinin tədqiqatı ilə NOSTRAK səhmdar cəmiyyəti məşğul olur. Bu şirkətin Azərbaycan tərəfinə yazılı müraciətində göstərilir ki, layihə sərmayələrin cəlb edilməsi baxımından «Şimal-Cənub» dəhlizinin ən cəlbedici marşrutu kimi Azərbaycandan keçən dəmir yolu xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu variant İran ərazisində Astara sərhəd məntəqəsindən keçməklə Azərbaycanla birləşdirici dəmir yolu hissəsinin tikintisini,

həmçinin İran körfəzi və Hind okeanında Hindistan, Pakistan, İran, Oman, BƏƏ və Səudiyyə Ərəbistanını bir-biri ilə birləşdirəcək dəmir yolu, avtomobil-bərə əlaqəsinin təşkil edilməsini nəzərdə tutur.

İİR və Azərbaycan əlaqələrinin inkişafında mühüm istiqamətlərin formalaşmasına 2004-cü ilin avqustunda İİR-in sabiq prezidenti M. Hatəminin rəsmi səfərinin böyük təsiri olmuşdur. 2004-cü ildə imzalanan müqavilələr 2 ölkə arasında əlaqələrin güclənməsinə daha da təkan vermişdir. Bu sahədə əldə olunmuş müqavilələrdən (75 mln dollar həcmində) Parsabad-İmişli elektrik stansiyasının inşa edilməsi layihəsini, 25 mln dollar həcmində kreditlə İrandan 200 avtobus alınmasını, Astara-Bakı avtomobil magistralının tikintisinə 2 mln dollar əvəzsiz kreditin verilməsini qeyd etmək olar [7].

Hatəminin səfərindən sonra 2005-ci ildə Azərbaycan-İran ticarət dövriyyəsi 500 mln dollara çatır. 2006-2007-ci illərdə bu dövriyyəni 1 mlrd dollara çatdırmaq nəzərdə tutulmuşdur. İranın xarici əlaqələrində mühüm yeri xüsusi iqtisadi zonalar tutmaqdadır. Bu da öz növbəsində İran-Azərbaycan iqtisadi əlaqələrinə təsir etməkdədir. Belə zonaların bir qismi artıq fəaliyyət göstərir, bir qismi isə tikilmək əsnəsindədir. Onlardan biri Şərqi Azərbaycan ostanındakı «Culfa» iqtisadi zonasıdır. Həmin zona Azərbaycan-İran iqtisadi əlaqələrində öz yerinə malikdir. İran-Azərbaycan münasibətlərində, həmçinin Xəzərdəki Ənzəli və Əmirabad limanlarının da mal dövriyyəsində mühüm əhəmiyyəti vardır. İran İslam Respublikası nəinki Azərbaycandakı iqtisadi layihələrdə iştirak edir, həmçinin azərbaycanlı iş adamlarının İran iqtisadiyyatına fəal surətdə cəlb edilməsinə maraqlıdır.

Azərbaycan-İran iqtisadi münasibətlərinin və ticarət əlaqələrinin inkişaf dinamikası aşağıdakı ticarət dövriyyəsini ortaya qoymaqdadır (*cədvəl 1*):

Azərbaycan və İran arasında ticarət əlaqələri (min ABŞ dolları ilə)

İl	Ticarət dövriyyəsi	İrana ixrac	İrandan idxal	Ticarət saldosu
2007	64568,9	55424,7	9144,2	-46208,5
2009	87804,4	57919,9	29884,5	-28035,4
2010	99737,7	50608,3	49129,4	-1478,9
2011	198839,1	45294,5	153544,6	108250,1
2012	263787,1	87342,3	176444,8	-89102,5
2013	281029,7	73347,4	207682,3	-134335
2014	186597,9	39441,7	147156,2	-107715
2015	123785,9	33330,5	90455,4	-57124,9

<https://www.amar.org.ir/english/Statistics-by-Topic/Trade>

İllər üzrə verilən bu göstəricilər İİR ilə AR ticarət dövriyyəsinin ildən-ilə artdığını ifadə edir. İranla idxal və ixrac sahəsində son illər (xüsusən 2012-2015-ci illər üzrə) daha yüksək mənfi ticarət saldosu müşahidə olunmaqdadır. Bu isə o deməkdir ki, ölkələr qarşılıqlı şəkildə bir-birinin daxili bazarına daha çox nüfuz etməkdədirlər. Digər maraq doğuran fakt ondan ibarətdir ki, ümumi ticarət dövriyyəsinin artması fonunda İrandan Azərbaycana gətirilən malların qiymət dəyəri artsa da, Azərbaycandan İrana ixrac nisbətində azalmışdır. Yəni hər il Azərbaycanın İrana ixrac etdiyi məhsulların qiyməti artmış, əks tərəfin ixracında isə azalmalar baş vermişdir.

Azərbaycan və İİR arasında iqtisadi əlaqələrin genişləndirilməsi məsələləri

Öncə də göstərdiyimiz kimi, Azərbaycanın ümumdünya ticarət əlaqələrinin genişlənməsi onun bazarının İran mallarından asılılığını qismən azaltmışdır [4]. Azərbaycan məhsullarının keyfiyyətinin artması isə onların İran bazarında mövqelərini daha da gücləndirmişdir. Amma idxal-ixrac dövriyyəsinin müqayisəli təhlili onu göstərir ki, ixracın artmasına baxmayaraq, İran-Azərbaycan iqtisadi münasibətlərində Azərbaycan hələ də, əsasən, idxalçı kimi çıxış etməkdədir. Bu mövqeni müəyyən dövr üçün normal hesab etmək olar. Azərbaycan gənc dövlətdir və İranın iqtisadi imkanları

Azərbaycanı İrandan müəyyən qədər asılı edir. Bu asılılıq imperialist mahiyyətli bir asılılıq deyil və geoiqtisadi yerləşmə və sırf iqtisadi ticari amillərlə bağlıdır.

Son dövrlərdə bütün dünyada gedən gərgin və ziddiyyətli proseslərə baxmayaraq, Azərbaycan və İran arasında əlaqələr öz normal axarı ilə inkişaf etməkdədir. Doğrudur, hər iki dövlətin bütün məsələlərə yanaşma tərzi eyni deyil. Ancaq bu, qarşılıqlı münasibətlərin gücləndirilməsinə xidmət edən ümumi kursa zərər vura bilməz. Bunu dövlət başçıları səviyyəsində qarşılıqlı isti münasibətlər göstərməkdədir.

Beləliklə, Azərbaycan-İran iqtisadi əməkdaşlığının istiqamətlərindən danışarkən bəlli olur ki, bu əlaqələr çoxistiqamətli xətlə inkişaf etmişdir. Azərbaycan-İran iqtisadi əməkdaşlığının dinamikası onu deməyə əsas verir ki, bu çoxistiqamətli qarşılıqlı əlaqələr hər iki tərəfin iqtisadiyyatına müsbət təsir göstərmişdir. Əlbəttə ki, bu iqtisadi ünsiyyət və əməkdaşlıq əlaqələri zamanı beynəlxalq iqtisadi münasibətlər sistemində ölkələrin yeri və rolu özünü göstərmişdir. Belə ki, iqtisadi əməkdaşlığın istiqamətləri həm obyektiv, həm də iştirakçıların vasitəsilə müəyyənləşdirilmişdir.

İqtisadi siyasətin düzgünlüyü Azərbaycan müəssisələrinin məhsullarının keyfiyyətini yüksəltdi. Bu isə öz növbəsində Azərbaycan məhsullarına İran iş adamlarının marağını daha da artırdı.

Azərbaycanda əhalinin sosial rifahının yüksəlməyə başlanması da İran-Azərbaycan

iqtisadi əməkdaşlığının istiqamətlərinə təsir etdi. Artıq İran müəssisələrinin Azərbaycan bazarında rəqibləri çoxalmaqda idi. Rəqiblərin çoxalması seçim imkanlarını artırır və keyfiyyətə tələbatı gücləndirirdi. Bununla da İranın daha keyfiyyətli məhsulları Azərbaycan bazarında özünə yer edirdi.

Azərbaycanla birgə müasir İranda da bir sıra iqtisadi islahatlar keçirilmişdir. Artıq 1990-cı illərdən İranın iqtisadi situasiyasında yaxşılaşma müşahidə olunmuşdur. İranın xarici iqtisadi borcları azalmışdır. 2001-2002-ci illərdə xarici borc 1992-1993-cü ilə nisbətə 23 mlrd dollardan 7,2 mlrd dollara, 2003-2004-cü ildə 2002-2003-cü ilə nisbətən 2,2-dən 1,4 mlrd ABŞ dollarına enmişdir [8]. ÜDM-də fərdi istehlak xərclərinin azalması onun yığılmasında özəl kapitalın rolunu artırmışdır. Tək 2000-2001-ci illərdə özəl kapital ümummilli investisiyaların tərkibində 72,8%-ə çatmışdır. Bütün bu sadalananlar bir daha nümayiş etdirməkdədir ki, İran və Azərbaycan qarşılıqlı iqtisadi əməkdaşlığın müxtəlif istiqamətlərini gücləndirməkdə maraqlı olmuşlar. İstər sənaye, istərsə də digər məhsulların qarşılıqlı mübadiləsi ölkələrin iqtisadi imkanlarını daha da artırmışdır. Lakin bu heç də o demək deyil ki, İran-Azərbaycan iqtisadi münasibətlərindəki bütün problemlər həllini tapmışdır.

Nəticə

Ümumiyyətlə, İran və Azərbaycan dövlətləri arasında iqtisadi sahədə əməkdaşlığın genişləndirilməsi üçün yaxın dövr ərzində aşağıdakı məqsədəuyğun tədbirlərin həyata keçirilməsi zəruridir:

- İran və Azərbaycan arasında strateji baxımdan zəruri məhsullar üzrə idxal-ixrac sahəsində ikitərəfli əlaqələrin genişləndirilməsi;
- Rusiya, İran və Azərbaycan arasında dünya bazarına ixrac oluna bilinəcək məhsullar üzrə müştərək investisiyalar əsasında yeni innovasiyalı istehsal müəssisələrinin yaradılması;
- «Şimal-Cənub» beynəlxalq nəqliyyat dəhlizi çərçivəsində Rusiya, İran və Azərbaycan ölkələri arasında tranzit yükdaşımalarının həcmi artırılması istiqamətində stimullaşdırıcı addımların atılması;

- Azərbaycan-İran iqtisadi əlaqələrinin inkişafı üçün nəqliyyat, tranzit gömrük sahəsində yaranmış problemlərinin aradan qaldırılması zəruridir. Azərbaycan-İran iqtisadi əlaqələrinin inkişafı nəinki iki dövlət üçün, eyni zamanda region üçün əhəmiyyətlidir;

- Azərbaycan və İran arasında qarşılıqlı olaraq investisiya qoyuluşlarının stimullaşdırılması təmin olunmalıdır;

- Azərbaycan-İran iqtisadi əlaqələrinin inkişafı üçün nəqliyyat, tranzit gömrük sahəsində yaranmış problemlərin aradan qaldırılması zəruridir. Nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycan-İran iqtisadi əlaqələrinin inkişafı nəinki iki dövlət üçün, eyni zamanda region üçün əhəmiyyətlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. **Allahverdiyev H.B., Qafarov K.S., Əhmədov Ə.M.** İqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi. Bakı: İqtisad Universiteti, 2002, 446 səh.
2. **Şəkəraliyev A.Ş.** Dünya iqtisadiyyatı. Müasir dövrün problemləri. Bakı, İqtisad Universiteti, 2003, 255 səh.
3. **Həsənov Ə.M.** Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti. Dərslik. Bakı, Azərbaycan nəşriyyatı, 2005, 752 səh.
4. **Abdullayev M.A.** Beynəlxalq münasibətlər tarixi. Dərslik. Bakı: Mütərcim, 2000, 344 səh.
5. **Колесов В.П., Кулаков М.В.** Международная экономика. -Москва.: Инфра - М, 2009, -345 с.
6. **Ширай В.И.** Мировая экономика и международные экономические отношения. -Москва.: Издательский дом Дашков и К., 2003,- 528 с.
7. **Farrin Hussein.** The Political Economy of Exchange Reform/Iran after revolution. Crisis of an Islamic state/Edited by Soced Rahnama and Sohrab Behdad. Tauris publishers. London-New York. 2016, 356 p.
8. www.amar.org.ir/english – İran İslam Respublikasının Statistika Təşkilatının saytı
9. www.stat.gov.az – Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin saytı

Ибрагимпур Асадуллах Рамезан

Основные направления международного экономического сотрудничества между Азербайджанской и Исламской Республикой Иран

РЕЗЮМЕ

В статье рассмотрены основные направления международного экономического сотрудничества между Азербайджанской и Исламской Республикой Иран. В современном мире особенно актуальным является глобализация и регионализация международных экономических отношений. В последние годы динамично развивается международное экономическое сотрудничество во всем мире. В статье также на основе исследования выявлены основные проблемы, и выдвинуты эффективные предложения и рекомендации по направлению их устранения в ближайшие годы.

İbrahimpur Asadullah Ramezan

The main directions of international economic collaboration between Azerbaijan and Iranian Islamic Republic

SUMMARY

In the article main directions of international economic collaboration between Azerbaijan and Iranian Islamic Republic are considered. Globalization and regionalization of international economic relations are very specially actual in modern world. Last years are developed dynamics of international economic collaboration in the world under the new economic globalization condition. Therefore, in the article on the base of investigation defined main problems, also in nearest years effective suggestions and recommendations for their remove directions are given.